

Patrick Meurs¹

Toekomst is herkomst²

Therapeutisch werken aan het constructief verweven raken van acculturatiestreven en oorsprongsgehechtheid³

Samenvatting

Interculturele ouderbegeleiding dient gericht te zijn op het vinden van een constructieve plaats voor de intergenerationele migratiegeschiedenis en de betekenis van de cultuur van herkomst. Allochtone gezinnen die op consultatie komen, zitten soms verstrikt in die geschiedenis en herkomst; ze komen daardoor in moeilijkheden in hun ouderschap en kunnen mede daardoor de integratiekansen nog niet ten volle benutten. Allochtone ouders dienen begeleid te worden om deze dubbele dynamiek van toekomstgerichtheid en oorsprongsgehechtheid in hun educatief handelen te helpen begrijpen. Op die manier kunnen deze ouders de (innerlijke, relationele en transgenerationale) conflicten die ermee gepaard gaan, constructiever gaan hanteren. De paradox is dat de waarden en normen van de herkomst beter kunnen worden aangewend wanneer ze expliciet worden geplaatst in een toekomstperspectief en in het kader van een interactie met 'andere' waarden en normen. Allochtoon ouderschap wordt aldus tegelijk uiterst belangrijk gemaakt en in een transformatieproces betrokken. Deze lezing werd uitgesproken tijdens de eerste Lekkerkerker Lecture, 19 november 2004 te Amsterdam.

Geachte deelnemers aan deze eerste Lekkerkerker Lecture,

Vooreerst moet ik mevrouw dr. Alice Van der Pas, samen met de organisatoren van Rino Noord-Holland, bedanken voor de unieke gelegenheid om deze eerste Lekkerkerker Lecture inhoud te geven. Gedurende enkele maanden hebben we met een aantal mensen druk overlegd, meestal per e-mail, ook wel eens 'face-a-face', tot zelfs in Leuven toe. Vandaag zal ik u de vruchten van deze intense voorbereiding presenteren. In twee lezingen, en uitgedaagd of aangemoedigd door verschillende respondenten of door uw vragen, wil ik ertoe komen enkele kernpunten te verduidelijken over ouderschap in de migratie. Kansen en kwetsbaarheden, risico's en veerkracht van allochtone ouders kunnen immers niet voldoende genuanceerd bekeken worden met het oog op het beoefenen van ouderbegeleiding in de context van interculturele hulpverlening en/of preventie.

'Toekomst is herkomst'

Deze uitspraak van de Duitstalige filosoof Hans Georg Gadamer (1997) heeft me, met betrekking tot de interculturele hulpverlening, in bijzondere mate getroffen. Toen ik in het begin van de jaren negentig de eerste allochtone gezinnen op consultatie kreeg, had het vooruitgangsperspectief of vooruitgangsdelen - acculturatie als adaptatie aan nieuw ontmoete cultuur, aanpassing in de richting van de nieuwe culturele leefwereld — een sterke invloed op mij. Blijkbaar was ik daarin niet de enige. In allerlei interviews en supervisies hoorde ik dat cultuur die van elders wordt meegebracht - het ging toen in Vlaanderen hoofdzakelijk over de cultuur van Turkse, Marokkaanse en Siciliaanse migranten -

---

¹ Prof. Dr. Patrick Meurs studeerde theologie, psychologie, culturele antropologie, seksuologie en filosofie, en is opgeleid in de kinderpsychotherapie. Hij is verbonden aan het Centrum voor Kinderpsychotherapie en Ontwikkelingsgerichte Interventie van de Katholieke Universiteit Leuven.

Adres: Tiensestraat 102, 3000 Leuven, België. Tel. 0032-16-326042.

E-mail: patrick.meurs@psy.kuleuven.ac.be.

² Meurs, P. (2005) *Toekomst is herkomst, therapeutisch werken aan het constructief verweven raken van acculturatiestreven en oorsprongsgehechtheid*. Ouderschap en Ouderbegeleiding **8** (1), pp. 6-22.

³ *Trefwoorden*: interculturele ouderbegeleiding, migranten

spontaan vergeleken werd met onze westerse cultuur van ongeveer honderd jaar terug. De andere cultuur beschouwen als een verouderde versie van de eigen cultuur is een visie die wijd verspreid is. Men kan in dit verband bijvoorbeeld denken aan de bewering dat de islam in de 21^e eeuw een secularisatiebeweging moet ondergaan, analoog aan de modernisering die het katholicisme vanaf het begin van de 20^e eeuw doormaakte.

Dit spontane vooruitgangsideaal - het westerse wereldbeeld staat in het teken van steeds verdere lineaire progressie die plaatsgrijpt op basis van door empirische onderzoek verworven kennis — is overigens niet afwezig in wetenschappelijke literatuur. Hanna Arendt heeft de kritieken erop tot :en kernthema van haar cultuurfilosofie gemaakt (zie: Arendt & Ludz, 1994). Ze meent dat het vooruitgangdenken diep geworteld is in de wetenschappen en in de bredere westerse cultuur. In de cross-culturele psychologie ontsnapt het invloedrijke individualisme-collectivisme paradigma 'niet helemaal aan'; in de actuele sociologie treffen we omschrijvingen aan als 'islamitisch volksgeloof, bijgeloof, magico-religieuze genezingswijzen en geloofsopvattingen' versus 'westerse wetenschappelijk onderbouwde kennis en gesecculariseerde behandelmethoden'². In de psychoanalyse bedacht Freud (1912-1913) volgens de tijdsgeest van het begin van de 20^e eeuw een gelijkstelling tussen het kinderlijke, het primitieve, het anders-culturele: de andere culturen waarover in het begin van de 20^e eeuw overvloedig gerapporteerd is, werden door Freud gelijkgesteld aan de vroegere of archaische ontogenetische en fylogenetische ontwikkelingsstadia.

Dat ook actueel in het politieke discours het cultureel-andere begrepen wordt vanuit de verwijzing naar achterlijkheid of achterstand (bijvoorbeeld van de Islam) is in dit opzicht geen toeval³. Mogelijk gaat het hier om een diepgeworteld (collectief onbewust) westers perspectief op de cultureel-andere: de westerse cultuur is de verst gevorderde en de niet-westerse culturen vertonen op die schaal een bepaalde achterstand. Van dit sterk verspreide ethnocentrische perspectief nemen we in het beste geval slechts afstand door op een bevoorrechte wijze bezig te zijn met de interculturele ontmoeting. In sommige stromingen van de culturele antropologie is deze westerse blik op de cultureel-andere het studieobject bij uitstek geworden. Wat de antropologie op die manier duidelijk maakt is dat de cultureel-andere spontaan in de schaal wordt gelegd van de eigen (westerse) cultuur, deze 'vergelijking' is overigens zeker geen onzinnig perspectief. Wanneer we ons bijvoorbeeld afvragen wat 'modernisering van de islam kan betekenen' of aan voordelen kan bieden' stellen we ook n terechte vraag. Dit wordt echter een probleem wanneer het cultureel andere en de transformaties die zich daarin voordoen volledig herleid worden tot de eerdere evoluties van de eigen cultuur.

Door deze houding worden actuele, anders-culturele (niet-westerse) fenomenen gereduceerd tot onze westerse, maar dan wel die van een eeuw geleden. Ik wil deze theoretische bedenking over vooruitgangdenken voorlopig laten voor wat ze is. Het zal gedurende mijn uiteenzetting duidelijk worden dat de wijze waarop we naar die andere cultuur kijken (andere opvoedingspatronen, ouderschapspatronen, andere ouder-kindrelaties, andere visies op problemen van kinderen, op oplossingen voor hun problemen, op kinderonwikkeling, op bescherming voor het opgroeiende kind en zijn gezin, etc.) van het grootste belang is voor de begeleiding die we opzetten in een interculturele psychotherapeutische setting. Later, in het besluit van deze lezing, kom ik graag op deze kwestie terug.

Migratie als separatie/individuatieproces

De problemen die we soms ondervinden om allochtone ouders te begrijpen, zowel in de vragen die ze met autochtone ouders gemeenschappelijk hebben als in hun eigenheid en hun specifieke vragen, bleef me bezig houden. Ik ging één en ander bekijken vanuit wat in de psychoanalytische theorie separatie/individuatieprocessen wordt genoemd: het proces waardoor een kind tussen één en drie jaar uit de symbiose met de moeder loskomt om een nieuwe identiteit als autonoom ik te verwerven (Mahler, Pine & Bergman, 1975). Daarbij meende ik dat migratie ook kon begrepen worden als het loskomen van een moederland, moedergroep, moedertaal en het onvermijdelijk naar een nieuwe identiteit toe gaan in een ander land, een andere sociale groep, omringd door een andere taal en leefwereld.

Natuurlijk weet ik dat deze vergelijking ergens mank loopt omdat ze suggereert dat je loslaat en afstand neemt van wat eerder aanwezig was, of, gewoon omdat migratie vergeleken wordt met processen uit de vroegste kindertijd. Echter, één aspect van Mahlers denken hielp me vooruit als intercultureel therapeut. De separatie is het eerste deelproces in het verwerven van een nieuwe identiteit. Het besef van separatie wordt gevolgd door een crisis die de 'toenaderingscrisis' genoemd wordt: het kind is angstig voor de gevolgen van de verandering en wil terug naar de toestand van voordien. Dat kan echter niet: het moet door de crisis, de separatieangst, de transformatie heen. Slechts dan wordt een goede individuatie mogelijk waarin een nieuw evenwicht gevonden wordt. Dat nieuwe evenwicht

houdt in dat men niet opnieuw opgeslokt raakt in de vroegere toestand waar het vandaan komt - het leven verandert nu eenmaal bij individuatie of in de migratie - én dat men niet radicaal opgaat in het nieuwe bestaan - verandering kan pas wanneer men een goede basis meeneemt en overdraagt op de nieuwe identiteit. Het overdragen van de dragende en zingevende aspecten van de vroegere identiteit op de nieuwe identiteit, de integratie ervan in de nieuwe identiteit alsook de onvermijdelijke transformatie van de vroegere identiteit in het ontstaan van de nieuwe zijn aspecten die zowel in het ontwikkelingspsychologische verhaal als in het acculturatieverhaal soms vergeten worden. Alsof met elke nieuwe ontwikkelingsfase en elke vorming van nieuwe culturele identiteit de oude achtergelaten wordt. Groeien en autonoom worden, transformatie meer algemeen, is pas mogelijk op basis van de eerdere goede fundamenten, die dan in een nieuwe fase of andere context op een nieuwe manier herontdekt worden. Acculturatie wordt pas mogelijk op basis van de aanwezige, bestaande culturele identiteit die op een nieuwe wijze herontdekt wordt. Interculturele hulpverlening die geen rekening houdt met dit complexe perspectief, mist iets: ze treedt bij de begeleiding van de groei van nieuwe identiteit onvoldoende in de voetsporen van de herkomst (Sampaio de Carvalho, 2005).

Wat ons soms verhindert om deze complexiteit te zien, is dat deze redenering sterk ingaat tegen een westers mensbeeld. Acculturatie wordt vaak begrepen als een aanpassing aan het nieuwe, waarbij ook de individuatie als hoogste goed geldt. De sociale band - het basisvertrouwen (Erikson), de veilige vroege gehechtheid (Bowlby) - van waaruit we op gezonde wijze autonoom worden, evenals de culturele leefwereld van waaruit mensen migreren, komen al te vaak in de schaduw te staan van het prototypische westerse afgegrensde ik dat zich vooral in de toekomst gaat waarmaken en dat op elke moment vanuit vrije keuze en zelfbeschikking kan doen. Beïnvloeding vanuit de vroegere levensloop of door de grote Andere (de sociaal gedeelde culturele leefwereld) wordt in dat westerse mensbeeld duidelijk minder naar voren geschoven. Wat beklemtoond wordt is dat het ik loskomt uit zijn kerngezin en zich individueert ten aanzien van de grote omvattende culturele Andere. Eerder dan dat dit onjuist zou zijn, is het vooral een beperkt mensbeeld. Het heeft echter grote consequenties voor onze hulpverlenende praktijk: de relatieve miskennis van de transgenerationele dynamiek (die verder gaat dan twee generaties), het relatieve gemis aan methodieken aan ouderbegeleiding, de relatieve moeilijkheid om de dimensie cultuur in de hulpverlening te hanteren. Op dit laatste vlak denken westerse therapeuten nogal eens dat acculturatie betekent dat afstand genomen wordt van de herkomstcultuur: hoe meer westerse cultuur, hoe minder herkomstcultuur. Voor zeer belangrijke aspecten van het menselijke bestaan echter, zal meer van het ene aspect (meer westerse cultuur) ook opnieuw meer van het andere aspect (meer herkomstcultuur) gaan betekenen en zullen beide krachtige culturele invloeden op elkaar inwerken, elkaar transformeren, verrijken en soms niet integreerbaar lijken.

Ook op deze aspecten kom ik aan het slot van deze lezing terug. Tussenin zal ik mijn weg als intercultureel hulpverlener in vier etappes illustreren. De ervaringen die ik er beschrijf, laten toe om ovenstaande theoretische reflecties concreter te maken.

Het verlangen naar verwevenheid met de herkomst

Ik ben er geleidelijk toe gekomen om in een therapeutische setting het werken met het verlangen naar verwevenheid of vervlochtenheid met de oorsprong centraal te plaatsen. Hoe kan men op constructieve wijze verbonden raken/blijven met de herkomst terwijl men verandert en accultureert, op zoek naar toekomstkansen?

De paradox van de migratie is in de volgende twee citaten weer te geven: 'One never goes back, one goes always toward' (Grinberg & Grinberg, 1989), en, 'Zukunft ist Herkunft' (Gadamer, Schumacher & Schumacher, 1997). Ik zal deze paradox vooral vanuit het ouder(schaps)perspectief bekijken: acculturatie wordt pas mogelijk wanneer de herkomst beveiligd is, herbronnen in de herkomst wordt pas mogelijk wanneer de steven voldoende op acculturatie, transformatie en toekomst gericht is.

Het vergde jaren van vallen en opstaan in psychotherapeutische consultaties met allochtone ouders alvorens ik begreep dat acculturatie veel meer is dan 'verwestern'. Ik schets deze evolutie aan de hand van enkele ankerpunten uit mijn praktijk.

Mijn evolutie als intercultureel psychotherapeut: vier klinische illustraties

1. De vraag naar een maagdelijkheidstest als eerste kennismaking

Mijn eerste allochtone casus kreeg ik volledig onvoorbereid voor de voeten geworpen toen ik in het begin van de jaren negentig als psycholoog/psychotherapeut werkte in een Algemeen Ziekenhuis te Knokke, aan de Vlaamse Oostkust. Een Tunesische adolescente van 18 jaar werd door de gynaecoloog naar mij verwezen. Deze arts had op vraag van haar vader een

onderzoek naar haar maagdelijkheid moeten uitvoeren en vertelde me dat dit meisje duidelijk al een tijdje geen maagd meer was, maar dat hij grote problemen ondervond om dit duidelijk te maken aan de betrokken vader. Hij vond ook dat de vader die haar vergezelde, gezien de leeftijd van het meisje, volgens de Belgische wetgeving geen recht meer had op die informatie. Ik kreeg verder geen informatie over de betrokkenen; briefjes van artsen zijn nu eenmaal kort en bondig.

Op consultatie zag ik het meisje van 18, haar twee jaar oudere broer en haar vader. De consultatie was er gekomen op initiatief van de vader die een bewijs wenste van haar maagdelijkheid. Zijn zoon had hem duidelijk gemaakt dat het meisje zich niet al te eerbaar gedroeg.

Deze casus is uitvoerig beschreven in het tijdschrift *Cultuur en Migratie*. In het besluit van deze gevalsbeschrijving (Meurs & Foblets, 1994) vermeld ik dat ik vooral de dochter heb kunnen helpen om zich te uiten (= te individueren) binnen dat familiesysteem. Verder schrijf ik dat ik betreur dat ik de vader kwijtraakte.

In menige intervisiebijeenkomst wou men mij ervan overtuigen dat deze vader gewoonweg niet te helpen was; hij was immers enkel uit op het getuigschrift van maagdelijkheid. Bovendien, voegde men er stevast aan toe, zijn het de jongeren die meer op onze maatschappij gericht zijn en die we daardoor beter kunnen helpen dan de ouders die toch vooral op het herkomstland gericht zouden blijven.

Ik voelde me verscheurd na dergelijke commentaren; ik wou het maar al te graag geloven en tegelijk lukte het me niet zo goed. Al met al had deze vader ook op een vrij persoonlijke manier verteld over zijn onmogelijke situatie. Hij kon het niet maken om ten aanzien van de andere familieleden en vaders in deze sfeer van geruchten en verdachtmaking geen attest van maagdelijkheid te kunnen voorleggen, nu zijn dochter huwbaar werd.

Het moet gezegd worden dat het meisje in vaders bijzijn niet veel zei. Ze moet echter wel gevoeld hebben dat ik probeerde haar situatie in te schatten want ze is me geheel onverwachts, achter de rug van de vader, komen opzoeken, daags nadien. Ik denk dat ik met haar zeker wel nuttige, therapeutische dingen gedaan heb. Maar dit meisje werd heen-en-weer geslingerd tussen 'zich losrukken uit haar achtergrond' en 'als een eerbaar, moreel goed meisje beschouwd willen worden'. Ik denk niet dat ik die complexiteit heb kunnen bereiken omdat ik in te ruime mate oor had voor de autonomie van deze adolescente. De casus is dan ook afgebroken na een paar gesprekken met de dochter.

Toekomstgerichtheid verhindert

Ik bleef me afvragen waarom ik deze vader zo vervelend vond en helemaal geen antwoord had voor hem. Ik heb weinig of niets gedaan voor deze vader, noch met de ouderlijke beelden bij dit meisje. Ik leerde veel uit deze casus: hoe langer ik erover nadacht, hoe meer me duidelijk werd dat de vraag om het attest de grote kwetsbaarheid van deze allochtone ouder tot expressie heeft gebracht. Ouders zijn kwetsbaar door hun kinderen, zeker als ze naar buiten moeten komen met bepaalde problemen of als hun kinderen zelf naar buiten treden en de ouder daardoor controle, autoriteit en eer verliest. Het is op zich al een belangrijke taak van de ouderbegeleider om deze kwetsbaarheid van de ouder in de aanmeldingsvraag te herkennen.

Naarmate ik me verder ging afvragen wat er in deze casus aan de hand was, viel me ook mijn impliciete waardering over toekomstgerichtheid en herkomst op, alsof enkel het eerste ondersteund moest worden en het tweede een blok aan het been is. Ik ging beseffen dat deze gerichtheden bij aanmelding uitgesplitst zijn over de generaties en seksen in een gezin. Mijn westers-culturele opvattingen over de persoon als zelfbeschikkend individu alsook over de zegen van vooruitgang en toekomstgerichtheid verhinderden dat, in deze eerste kennismaking met allochtone gezinnen. Ik dacht zeker niet meteen in termen van achterlijkheid of achterstand over deze vader die zijn dochter elke seksualiteit ontzegde tot haar huwelijk. Maar op een veel minder spectaculaire wijze ging ik ervan uit dat vaders verzuchting toch wel voorbijgestreefd was. Dat kan bij specialisten in de allochtone hulpverlening of bij antropologen eigenaardig overkomen, maar zo ging dat bij mij tijdens de eerste interculturele therapieën. Ik denk niet dat ik de enige ben. We denken te vaak dat met allochtone kinderen therapeutisch gewerkt kan worden terwijl de ouders het therapieproces van de kinderen zouden verstoren en de acculturatie verhinderen.

Rauw commentaar

Ik probeerde in het begin van de jaren negentig ook in Nederland therapierapporten te publiceren, wat geen eenvoudige klus was. De onvermijdelijke taalverschillen zijn nog goed te overbruggen. Maar op

een bepaald moment speelde een hoofdredacteur me per ongeluk het rauwe commentaar van een beoordelaar door. Deze vond een uitvoerig klinisch vignet wel leuk - 'een kijkje in de keuken van de therapeut' - een kans die men als lezer niet vaak krijgt om uitgebreid mee te kijken in de therapiekamer. Maar vooral de bedenking dat het allemaal toch niet zoveel nieuws bevatte en dat de dingen die ik beschreef in Nederland twintig jaar voordien al eens door de transculturele psychiatrie waren gegaan, bezorgde me kopzorgen. We werden in Vlaanderen dan misschien wel niet als achterlijk beschouwd, maar we lagen toch duidelijk subtiel achter. Net dit Vlaams-Nederlandse verschil en de wijze waarop dat in dit geval betekenis kreeg, deed me iets voelen van machteloosheid en machtsverhoudingen tussen culturen. Ik stelde me de volgende vragen: ziet men de rijkdom van de ander nog wel als men hem steeds tegen het licht van zichzelf houdt, en hoe kan je als andere in die omstandigheden toch overtuigd blijven van het belang en de waarde van je boodschap? Deze eigen kleine migratie-ervaring liet me toe om beter te begrijpen wat allochtonen in westerse culturen dagelijks en in veel ruimere mate meemaken. In die periode, midden jaren negentig, kreeg ik ook meer ervaring met allochtone gezinnen. De onrust over het gevoel als therapeut bij allochtone gezinnen volledig fout te kunnen zitten, viel stilaan weg. Ik kon wat beter luisteren naar gezinnen en naar verschillende manieren waarop gezinsleden een evenwicht zoeken tussen continuïteit en oorsprong enerzijds, en transformatie en acculturatie anderzijds.

2. De dochter met de vuurrood geschminkte lippen

In 1998 publiceerde ik een uitvoerig rapport van een psychotherapie met een Marokkaans gezin dat verwezen was door hun huisarts.

De vader, een godsdienstleraar in de Marokkaanse gemeenschap, is recentelijk onwel geworden. Deze man van midden in de veertig (met een heel adaptief verlopen migratie) vertoont hartklachten waarvoor medisch onderzoek geen afdoende verklaring bood. Hij heeft aan de arts tussendoor wel verteld dat hij zich bijzonder onrustig voelt nu zijn dochter zestien jaar geworden was en er blijkbaar een gewoonte van maakte Vlaamse vriendinnetjes te hebben. Ze zou hierdoor thuis zeer opstandig geworden zijn tegen hem. De vader trekt het zich erg aan, voelt dat kinderen ondanks de beste ouderlijke bedoelingen aan hun ouders kunnen ontglippen. De huisarts moet iets hebben aangevoeld over het belang van deze mededeling, vandaar de verwijzing naar de psycholoog. De bereidheid van deze man is opvallend; hij komt met zijn echtgenote en dochter op consultatie.

Deze casus is vanuit het perspectief van het kind en de ouders meermaals uitvoerig beschreven in het boek *Wortelen in andere aarde* (Meurs, in: Meurs & Gailly, 1998) en in het *Tijdschrift Orthopedagogiek, Klinische Psychologie en Kinderpsychiatrie* (Meurs & Cluckers, 1998).

Op consultatie zien we de vader die heel wat ruimte biedt aan zijn echtgenote en zijn dochter om het verhaal over de opvoedingssituatie mee vorm te geven. We kunnen er uit opmaken dat de vader erg aangedaan is door de houding van zijn dochter. Sinds ongeveer een jaar probeert de dochter langs allerlei manieren te sleutelen aan de regels die de vader stelt. Ze is al eens later van school thuisgekomen, heeft geëist om met haar Vlaamse vriendinnen te mogen uitgaan, heeft met vader openlijk (weliswaar binnenshuis) gediscussieerd. Tot dan toe wist de vader elke keer stand te houden. Op een dag wordt het hem duidelijk te machtig. De dochter staat nog op straat als de vader van zijn werk thuiskomt; de school was toen al twee uur uit. Ze heeft, net als haar vriendinnen, de lippen vuurrood geschminkt en de haren geverfd. Het is vooral dat waarover de vader valt. Een dergelijke manier van schminken en opsmuk noemt hij voor Marokkaanse meisjes volledig ongepast. Dat dit bovendien in het openbaar getoond wordt, kan hij echt niet hebben. Sindsdien heeft hij de indruk dat het hem allemaal ontglipt, dat ze doet wat ze wil, dat het niet anders kan dan dat over zijn dochter gesproken wordt en dat hij als vader faalt. Hij is ook duidelijk pessimistisch over haar toekomst, omdat ze niet schijnt te willen inzien wat hij haar heeft willen meegeven op het vlak van waarden. Ze zal vergooien wat hij opgebouwd heeft. De dochter vertelt dat ze haar vader nog nooit zo streng ervaren heeft als tijdens de laatste maanden. Het is alsof haar ouders niet meer naar haar kunnen luisteren nu ze ouder wordt. Haar vader verweert zich hiertegen door te zeggen dat hij toch wel weet wat goed is voor zijn kind en dat ze, nu ze zestien is geworden, zeker moet luisteren. Uit de gesprekken met deze vader maak ik op dat deze man best weet hoe het er ginds in Marokko én hier in Europa aan toe gaat. Dit gezin heeft ook contacten met Vlaamse gezinnen. Vader verdraagt ook dat zijn dochter voor haar mening opkomt. Zo heeft hij haar enkele jaren geleden gevolgd in haar wens naar een gemengde, technische school te gaan. Iets wat hem door meerdere Marokkaanse vaders was afgeraden. Hij accepteert dat ze geen

hoofddoek draagt, hoewel hij dat wel had gewild. Deze vader is niet bepaald het type van een door-en-door autoritaire man die zijn gezin volledig afsluit van de buitenwereld. De moeder is zwijgzamer. Ze geeft aan dat ze sinds de moeilijkheden tussen vader en dochter zelf ook minder met de dochter heeft gesproken. Moeder en dochter beamen dit en blijken tegelijkertijd verrast. Voorheen hadden ze immers een hartelijke band met elkaar.

Spreken over de migratiegeschiedenis

De ouders stemmen in met wekelijkse therapiegesprekken voor de dochter en met driewekelijkse ouderbegeleiding. Al met al is dit gezin gedurende één jaar op consultatie gekomen. De moeder is in die periode duidelijker aan bod gekomen. Opvallend is dat zij als eerste vertelt over moeilijke momenten in de migratiegeschiedenis van hun gezin. Zo vertelt ze bijvoorbeeld hoe moeilijk ze het vond de indruk te hebben dat ze niet meer zo lekker kon koken als in Marokko. Ze twijfelde eraan dat het leven hier wel zo goed kon zijn als ginds. Maar ze had zich geleidelijk over deze twijfels heen gezet en vindt nu dat alles prima ging op de domeinen waarin ze een goede moeder wou zijn. Op dat moment zegt de vader dat het hem toch wel opvalt dat zijn vrouw, tijdens zomervakanties in Marokko, vaak zucht over het eten dat ze in België op tafel zet en over het gedrag van de kinderen.

Niet alleen brengen vader en moeder hier verschillende dimensies van de migratiedynamiek aan bod: in de ene situatie zien ze de positieve aspecten, in de andere de negatieve. Ze schommelen allebei wel eens tussen positieve en negatievere beoordeling van de verandering die zich in de migratie voordoet.

Hierop geeft moeder toe dat ze zich enkele jaren voordien als moeder wel vaker onzeker voelde. Ze is zich echter door de jaren heen minder druk gaan maken over allerlei veranderingen. Nu raakt het gedrag van haar dochter haar ook minder diep dan haar man. Ze zegt dat ze geduld heeft: 'Wat haar leven ons brengt, ligt in Gods hand. Het leven van de kinderen zal anders zijn dan het onze. Nu is alles weer goed, ze luistert weer als mijn man tegen haar spreekt. Ik bid elke dag dat het zo blijft. Ik geloof daar sterk in. Ik hoor andere Marokkaanse moeders die ongelukkig zijn, want hun kinderen gaan van huis weg wanneer ze niet krijgen wat ze willen en ze hebben niet genoeg respect voor wat hun vader zegt.'

Vader brengt duidelijk een andere zijde van het verhaal; hij spreekt vooral in termen van geen greep meer hebben op zijn dochter die een steeds bredere wereld ontdekt. Het zijn verschillende onderdelen van het ouderschap bij een opgroeiende adolescente.

Ondanks vaders beleving van controleverlies blijken de gezinsleden geleidelijk opnieuw beter afgestemd te raken: 'Ze is bij ons, in ons huis, weer thuis', zegt de vader. Het is wel zo dat de dochter vaak blijft spreken in termen van 'vrij-zijn', 'meer dingen mogen doen', terwijl de vader spreekt over 'thuis-zijn'. Tegelijk wimpelt hij de vraag van zijn dochter niet zomaar af. Hij stelt wel zijn voorwaarden: 'Als ze maar in huis is wanneer ik thuiskom, dan kunnen we over van alles praten. Ik denk dat ze wel weet wat ik wil voor haar en dat ze weet dat ik het goed met haar meen. Als ze daar maar aan blijft denken, komt alles goed met haar en kunnen we spreken.' Ik besluit vader te vragen welke betekenis 'thuis' voor hem heeft. Hij kan nu zeggen dat het voor hem belangrijk is zijn dochter niet op straat aan te treffen wanneer hij thuiskomt. Als ze maar niet te veel opvalt, en zijn regels met zich meedraagt, mag ze van hem ook best wat vrijheid hebben. Ondertussen is ook de dochter erachter gekomen dat die vrijheid voor haar wel belangrijk is. Voor het eerst refereert ze niet enkel aan Vlaamse vriendinnetjes die nog zoveel meer vrijheid schijnen te hebben, maar ook naar Marokkaanse vriendinnetjes die alles in het geheim moeten doen of zelfs absoluut geen ruimte hebben om de dingen te doen die zij wel mag. De situatie thuis wordt leefbaar. Op het ogenblik dat de vader bepaalde toegevingen doet omdat hij er op vertrouwt dat zijn dochter bepaalde regels niet zal overschrijden, kan de dochter hiervan dankbaar gebruikmaken.

De cirkel rond maken

De therapeut denkt aan afronden, ook omdat de grote opvoedingsspanningen niet meer overheersen en de vader al een tijdje geen gezondheidsklachten meer vermeldt. Net wanneer de therapeut de afronding ter sprake brengt, komt de dochter vertellen over haar grote onzekerheid als opgroeiende vrouw. Dat verrast me. Ik dacht dat ze ongeveer gekregen had wat ze wou: meer vrijheid, maar nu toont ze zich toch wel opvallend bezorgd en bang. Ze zou willen weten wat haar vader diep in zijn hart over haar denkt. Ze kijkt op de voorbije periode terug met gemengde gevoelens: blij dat ze de strijd gevoerd heeft, maar ook bang dat ze in de ogen van anderen kansen vergooit heeft door te provoceren.

Ik dacht spontaan dat met de grotere vrijheid de opvoedingsspanningen opgelost waren. Dat blijkt echter slechts deels zo. Ik zie een vader die niet alleen vasthoudt aan de waardigheid van zijn normen; hij staat tegelijk open voor bepaalde veranderingen. Ik zie een adolescente die zich spiegelt aan wes-

terse vriendinnen maar uiteindelijk in haar zelfbeeld ook bekommerd is om idealen uit haar opvoeding en de cultuur van herkomst zoals die door haar ouders zijn doorgegeven in de opvoeding.

Ik leer uit deze casus dat een therapeutisch proces in favorabele omstandigheden - dit waren mensen waarmee een goede werkalliantie aanwezig was en die beschikten over goede reflectieve mogelijkheden - in allochtone gezinnen de cirkel van acculturatie/transformatie en herbronning/continuïteit moet rondmaken. Ouders houden vast aan wie ze geworden zijn én veranderen; kinderen beklemtonen de nood aan verandering, zetten vragen bij de identiteit maar zijn tegelijk bezig met wat doorgegeven is in hun gezin.

De kracht van verwevenheid met de herkomst

Aanvankelijk wordt in een allochtoon gezin de gehechtheid aan de oorsprong en de tendens tot transformatie verdeeld over verschillende gezinsleden (bijvoorbeeld over de generaties). Het helpen aan bod brengen van elkaars verschillende visie op het evenwicht tussen herkomst en toekomst -en dan vooral rondom opvoeding, ouderschap, ouder-kindrelaties - is een belangrijk aspect van het interculturele therapeutische werk. In deze casus speelt zeker de dynamiek van de gezinscyclus een rol: de adolescentie als ontwikkelingsfase doet jongeren duidelijker over de grenzen van het gezin heen kijken, de druk om te transformeren is op dit scharniermoment groter, de mogelijke afwerende terugtrekking in één van beide polen (stagnatie of transformatie) begrijpelijk. In dit alles spelen bovendien diepgewortelde culturele scripts die in de opvoeding van generatie op generatie worden doorgegeven een centrale rol. Ze zijn in de betrokkenen ingeschreven en het is zeker niet zo dat enkel de ouders deze culturele scripts vertegenwoordigen, terwijl de dochter dat niet of minder heeft. Haar angst uiteindelijk geen goede Marokkaanse dochter meer te zijn, toont hoe onherleidbaar anders (d.w.z. Marokkaans) deze dochter ook is. Wanneer uiteindelijk die kwestie van het eerzaam gedrag weer aan bod komt, op een ogenblik dat de vader daar al enige tijd minder op hamert, blijkt de kracht van deze verwevenheid met de herkomst. Ze geeft zin en richting aan het vaderschap: de bevestiging van zijn opvoeding en waardepatroon heeft hem toegelaten meer ruimte te bieden aan de verandering die de dochter wou. De herkomstcultuur is echter ook dragend voor de dochter die op het vlak van vrouwelijkheid zeker niet alleen wil opgaan in westerse beelden, maar ook wil tegemoet komen aan wat een goede vrouw in de cultuur van herkomst is. Ze spiegelt zich aan Vlaamse vriendinnetjes, maar zodra ze zich meer westers mag voordoen, toont ze ook hoe 'anders' (Marokkaans) ze is. Ze wil iets van beiden, niet zomaar in een bi-culturele mix, maar ook in de verscheurdheid van beide vrouwbeelden. Het tot stand brengen van deze mix evenals het verwerken van de conflicten en onmogelijkheden die zich daarbij voordoen, is dan voer voor de begeleiding van de jongere.

De westerse therapeut komt op zulke momenten in de verleiding vooral het op verandering en acculturatie gerichte discours van de dochter te bevestigen. In dat geval loopt hij het risico de ouderbegeleiding niet als een apart proces opgestart te krijgen - zoals in de eerste casus van de Tunesische familie - of kan de cirkel van herkomst en toekomst niet meer worden rondgemaakt - wat dreigde toen de therapeut dacht dat het verhaal van het Marokkaanse meisje afgerond was nu ze meer vrijheid genoot. De rol van de moeder in de ouderbegeleiding is hier van het grootste belang: zij brengt allereerst rust in het conflict, erkent eerder dan vader en dochter de momenten van tweespalt in de migratie, zij toont wegen van verwevenheid van toekomst en herkomst. Voor de dochter zal niet dezelfde mix mogelijk zijn, maar moeders zoektocht biedt een kader om dit proces van acculturatie te overdenken, een kader dat de dochter in haar generatie allicht enigszins anders zal gaan invullen.

Deze casus deed me verder nadenken over de manier waarop met culturele kaders en waardesystemen op een psychologische manier gewerkt kan worden.

3. Zoektocht naar de dragende en zingevende kracht van de cultuur van herkomst

Cultuur wordt in de antropologie op velerlei wijzen gedefinieerd. Het gaat om een symbolensysteem dat betekenis bemiddelt. In de vorige casus zagen we hoe betekenissen over vader-dochterrelaties en over 'eerbare dochters' in een gezin voortdurend een rol spelen in gedrag, zingeving, verwachtingspatronen en opvoedingsspanningen. Deze cultureel-bemiddelde betekenissen worden in de migratie meegebracht en getransformeerd. Dit proces van transformatie vindt plaats onder meer onder invloed van andere (westerse) cultuur, maar tegelijk blijft het over generaties heen overgeleverde betekenis-systeem een cruciale rol spelen: wanneer het voldoende erkenning krijgt in de ouderbegeleiding, kan het blijkbaar ook in proces gebracht worden, aangepast worden. Ik ben me gaan afvragen hoe we over dergelijke symboolsystemen kunnen denken. De psychoanalytische notie van 'containment' (Bion, 1962) komt me hier ter hulp; cultuur als draagvlak, en als zingeving. Volgens Marie-Rose Moro (1994)

is de interculturele hulpverlening allereerst een kwestie van herstel van draagvlakken en zingevingssystemen: 'La clinique ethnopsychiatrique est 'une clinique des contenants'.

Ik kom in dit verband tot mijn derde vignet, over een Algerijnse moeder met een postnatale depressie. Deze uitvoerige gevalsbeschrijving werd gepubliceerd in het tijdschrift *Medische Antropologie* (Meurs, 1994). Ik leerde de betrokken Algerijnse familie kennen op een afdeling voor gezamenlijke opname van moeder en kind.

De 23-jarige moeder wordt twee dagen na de bevalling opgenomen voor postnatale symptomatologie van depressieve aard, met een aantal psychotische elementen. Haar baby-dochter eet niet, braakt uit wat ze toch opneemt, huilt onophoudelijk en is al na drie levensdagen opvallend alert (weinig rust en slaap). Moeder is door het huwelijk anderhalf jaar geleden uit Algerije overgekomen. Haar ouders hebben indertijd in België gewerkt; ze lieten hun kinderen bij familie in Algerije. Toen de jonge moeder drie jaar was, is haar moeder in België verongelukt. Haar vader overleed kort voor de geboorte van haar kind, terwijl ze volop voorbereidingen trof voor haar huwelijk en haar vertrek naar België. Verlieservaringen staan meteen op de voorgrond in haar relaas: gemis aan moeder vanwege de migratie, overlijden van moeder, eigen migratie die samenvalt met de dood van de vader.

Moeder is na het huwelijk in België gaan wonen bij haar schoonouders. Ze voelt er zich verloren en eenzaam. Ze is ook al vlug zwanger geworden waardoor ze bij de geboorte nog geen stap in de Belgische maatschappij heeft kunnen zetten. De echtgenoot en diens vader komen mee op gesprek. Ze zijn in deze ernstige situatie voor mij op een wat vreemde manier ontgoocheld over het geslacht van het kind, een meisje. Deze mannen spreken ook niet met me, ze spreken me toe. De grootvader meent bijvoorbeeld dat een geboorte in land van herkomst geen problemen zou hebben gegeven voor de moeder en de kans op een jongen zou hebben vergroot. Vooral het vreemde gedrag van de moeder die helemaal onbereikbaar is en het verwachten van alle heil van het overbrengen naar Algerije (dat is het project dat de echtgenoot en diens vader opgevat hebben), laten me moedeloos achter.

Herkomst geneest

Ik besluit het tweede gesprek te laten plaatsvinden in aanwezigheid van moeder en kind en vraag hen allen wat het voor hen betekent om hier, bij de komst van een nieuwe generatie, geconfronteerd te worden met deze problemen. De grootvader is van mening dat deze zich in Algerije zeker niet zouden hebben voorgedaan. Wanneer ik enige uitleg vraag, zegt hij dat daar voor de geboorte iemand zou gekomen zijn om moeder en baby te zegenen. Na de geboorte zouden de vrouwen van het dorp voor haar gezorgd hebben zodat ze zich niet alleen zou hebben gevoeld. Zonder deze goddelijke zegening en zonder de sociale steun, is ze ziek. Deze grootvader heeft er indertijd voor gezorgd dat al zijn kinderen in Algerije geboren zijn of er de eerste levensjaren doorbrachten. Hij zegt dat dit hen ook helpt om zich beter te herinneren wat hun diepste wezen (identiteit) is. Ik sta uitvoeriger stil bij de uitleg van de grootvader over de zegening en de zorg voor de moeder en de pasgeborene in het dorp van herkomst. Hij is ervan overtuigd dat die steun enkel mogelijk is in Algerije. De toestand van moeder en kind laten die reis nu echter niet toe. Ik stel dat het wellicht in de toekomst goed zou zijn voor deze zegen en steun naar Algerije te gaan zoals hij het altijd al heeft gedaan, maar vraag de grootvader tegelijk hoe we in afwachting hier iets kunnen regelen van die waardevolle zorg voor het pasgeboren leven en voor 'leven dragende/barende moeders'. Ik vraag hen onder andere of er in België nog vrouwelijke familieleden wonen die op bezoek zouden kunnen komen. De grootvader beweert dat dit moeilijk zal zijn, maar toch is het effect dat op de afdeling een levendig komen en gaan van familieleden ontstaat. De opname op de moeder-kindafdeling raakt ook geïnvesteerd met zaken uit de cultuur van herkomst waar de grootvader alle belang aan hecht. Het verblijf hier is niet langer een wachttijd, een 'gekke' tussenfase in afwachting van een 'heilzame' terugkeer naar het vaderland.

In de volgende gesprekken heb ik bij herhaling de grootvader gevraagd me uit te leggen hoe deze moeder in Algerije nog beschermd zou worden. Hij vertelt over allerlei voorschriften en handelingen die de genezer zou stellen. Hier zijn zulke genezers ook wel werkzaam, maar ze hebben lang niet dezelfde kracht als de genezers daar, zegt hij. Grootvader is ondertussen echter niet meer de enige die de zaken regelt. De vrouwengroep die regelmatig op bezoek komt, neemt nu de opname in de hand en doet ook vaker beroep op het behandelteam. Na drie weken wordt de moeder voor het eerst bereikbaar voor ons, ze is minder apathisch. Op betere momenten brengen we haar, onder begeleiding, in contact met haar kind. Geleidelijk herstelt een eerste band, zeer kwetsbaar en kort, nadien langer volgehouden.

We hebben op een bepaald moment aan de grootvader en de vader van de pasgeborene gevraagd om ook bij deze moeder-kindsessies aanwezig te zijn. Contact herstellen was onze doelstelling. Een scharniermoment doet zich voor wanneer de grootvader, na ongeveer een maand, zijn kleindochter in de armen sluit en de vader zich dichterbij zijn echtgenote schaaft.

Constructieve verwevenheid met de herkomst

Vanaf dan blijken allerlei draden door elkaar te lopen: het werken aan een constructieve verwevenheid met de herkomst (op welke wijze is de culturele erfenis een zingevend draagvlak?), het transformeren van het Algerijnse culturele kader tot een dragend element voor de verschillende gezinsleden (wat de grootvader als dragend ziet in Algerije, kan ook hier op een getransformeerde wijze toch dragend zijn, eerder dan alleen maar als minder krachtig te worden beschouwd), het creëren van therapeutische ruimte voor de eerste verhalen van de moeder die in de aanloop naar en tijdens de geboorte het trauma van de vroege afwezigheid/het vroege verlies van haar moeder herbeleefde. Uit het oorsprongsgezin van de moeder komt vooral gemis en verlies mee, uit dat van de vader het gevoel dat ze in de migratie, buiten Algerije, kracht verliezen en veel onzekerder zijn.

Bij de geboorte van de derde generatie komen deze kwetsbaarheden samen, worden ze als het ware gekristalliseerd, te zwaar om te dragen voor de betrokkenen. De jonge moeder gaat in haar eenzame positie ten onder. Haar verworven kwetsbaarheid en de onverwerkte migratie die van de kant van de vader op haar afkomt, zijn te veel.

In dergelijke crises grijpen allochtone ouders nogal eens terug naar de herkomst; ze willen erin 'herbronnen' en twijfelen tegelijk of die bron wel krachtig genoeg is. Ze worden ook aan het twijfelen gebracht wanneer de kinderen dit afwijzen en de westerse hulpverlener dit niet begrijpt. Ze zien de discrepantie tussen overtuigd geloof in de culturele herkomst en de crisis die ondertussen niet opgelost raakt. Verandering ontstaat wanneer de ouderbegeleider het belang kan erkennen van die herkomst. Niet zelden laat dit toe om van daaruit op een gewijzigde manier te gaan zoeken op welke wijze de herkomst een sterker draagvlak kan zijn, aangepast aan de probleemsituatie. In deze casus werd met de grootvader gezocht om met de cultuur van herkomst aan de slag te gaan, niet rigide vasthoudend aan zijn manier, evenmin vanuit miskenning van de waarde daarvan. Integratie van westerse behandelingsmethoden, bijvoorbeeld de vroege moeder-kindstimulatie, werd mogelijk tegen de achtergrond van deze erkenning van het belang van de herkomst, bijvoorbeeld in de (groot)ouderbegeleiding.

Opnieuw rauw commentaar

Opnieuw kreeg ik van deze casus de rauwe commentaren per ongeluk te lezen: 'Geniaal was dat de therapeut de grootvader zo'n plaats gaf, de vertegenwoordiger van de ouderlijke generatie van deze jonge moeder met haar problemen en het dus niet enkel oploste met de moeder en haar echtgenoot. Dat is niet zo gewoon; alleen al daarom verdient dit gepubliceerd te worden.' Deze casus leerde me inderdaad over de kracht van de intergenerationele dynamiek, maar waarom vindt men dit nu zo geniaal? Is het dan zo ongewoon? Bij de geboorte van een nieuwe generatie komen bepaalde sterke punten en conflicten samen. Op dit knooppunt wordt het mogelijk om deze aspecten een nieuwe 'betere' plaats te geven. Om dat te bereiken biedt de referentie aan de cultuur van herkomst duidelijk kansen; aangevuld met allerlei nieuwe perspectieven, westerse behandelmethoden, komt de rijkdom ervan nog meer tot expressie omdat de cultuur van herkomst op die gewijzigde manier dienstbaar is voor de verschillende gezinsleden, aangepast is aan de situatie in de migratie, aan de generatie-, sekse- en persoonlijkheidsverschillen. De cultuur van herkomst kan in crisissituaties als een bron van kracht worden opgeroepen bij de (groot)ouders en zodanig bewerkt dat ze ook voor nieuwe generaties een betekenisvol draagvlak wordt. Bij dat laatste kan de therapeut helpen.

4. Gemeenschappelijkheid en verschil tussen allochtone ouders

De laatste casus heb ik uitvoerig beschreven in *Wortelen in andere aarde* (Meurs, in: Meurs & Gailly, 1998), nadien korter in *Ouderschap & Ouderbegeleiding* (Meurs & Cluckers, 2002). Ik heb in het boek *Wortelen in andere aarde* het laatste hoofdstuk expliciet gewijd aan de ouderbegeleiding als vitale pijler in de behandeling van (allochtone) kinderen. In deze casus is het teruggrijpen naar de herkomst om erin te herbronnen niet eenvoudig omdat beide ouders - van dezelfde herkomst - toch sterk verschillen in waarnaar ze teruggrijpen of refereren. Ik had toen net kennis genomen van Alice van der Pas' bijdrage over ouderbegeleiding als 'een ernstig geval van verwaarlozing'(1990). Ter illustratie van het belang van deze ouderbegeleiding bij allochtonen koos ik voor een casus die ik lang heb kunnen begeleiden.

Genezers daar en hier

Het gaat over een bij aanmelding twaalfjarig Marokkaans meisje, Zahra, dat op de pediatrie opgenomen was voor een zware astmacrisis en ook hyperventilatieaanvallen vertoonde. De huisarts toont zich zeer bezorgd over dit meisje dat zich tot dan toe gunstig ontwikkelde. Sinds de overgang naar het secundair onderwijs vertoont ze echter onverwacht leerproblemen en geeft ze blijk van grote somberheid. De slechte schoolresultaten vallen des te meer op omdat ze eigenlijk een modelleerlinge was: de eerste van haar klas in een prestigieuze lagere school, zeker geen concentratieschool met enkel allochtone kinderen. Zahra is het vierde kind van vijf kinderen, het enige meisje in dit gezin. Haar moeder kwam op haar twintigste naar België na haar huwelijk. Ze is nu veertig jaar. Haar man kwam reeds naar België op zijn negende, tezamen met zijn moeder en broers en zussen in het kader van een gezinshereniging. Een jaar voor Zahra's geboorte werd een ander meisje geboren dat echter enkele dagen na de geboorte gestorven is. De huisarts vermeldt dat hij sindsdien ongewoon vaak werd opgeroepen voor dit gezin. We spreken in de eerste dagen van de ziekenhuisopname herhaaldelijk met de ouders. Zij geven aan dat Zahra voor hen een speciale gift is, na het overlijden van hun eerste dochtertje. Moeder herinnert zich deze zwangerschap ook zeer speciaal. Meer dan bij haar andere kinderen dacht ze dat dit een bijzonder kind zou worden. Groot was de ontgoocheling toen vlak na de geboorte Zahra een kleine baby was die extra zorg nodig had. Ze heeft gevreesd dat ze haar dochter opnieuw zou verliezen. Grote verwachtingen en uitzonderlijke bezorgdheid wisselen elkaar sindsdien af.

De grote leervaardigheid van Zahra deed haar opvallen in de kleuter- en de lagere school. Tegelijk ging de moeder met dit kind in deze periode bij herhaling terug naar Marokko om het daar te laten zien en ervoor te bidden. Op de vraag van de therapeut hoe ze Zahra hebben zien opgroeien, antwoordt moeder door te spreken over de huidige slechte schoolresultaten. Zahra was de primus in de lagere school, maar de ouders schreven haar in een nabijgelegen beroepsschool in, tegen het advies van de onderwijzers. Vader vraagt zich af of de problemen daarmee te maken te hebben; heeft hij de verkeerde keuze gemaakt? Moeder is echter terughoudender. Een andere prestigieuze school impliceert dat Zahra verder van huis zou moeten; de moeder zou dat nooit hebben toegestaan. Onderweg kan er van alles gebeuren. Moeder praat nu het hele gesprek vol; van vaders twijfels horen we niets meer, van moeders angsten des te meer. Op de vraag wie ze hiervoor al consulteerden, blijkt vooral dat moeder sinds de dochter in de puberteit kwam, opnieuw allerlei islamitische genezers frequenteerde. Vader zegt dat hij dit weet, maar nooit meegaat omdat hij denkt dat dit allemaal niet genoeg helpt voor de situatie waarin ze verzeild raakten in België. Moeder is echter overtuigd dat Zahra na een bezoek aan de genezer beter is, maar dat de invloed nog niet genoeg doordringt. Vader vraagt aan de therapeut wat hen kan helpen: de weg die moeder volgt bij 'hun genezers of die van de westerse dokters? Hij weet het zelf niet meer. Hij laat het zijn vrouw doen omdat hij ook vindt dat ze alles geprobeerd moeten hebben, Zoals ze het hier aanpakken zouden ze het in het land van herkomst aanpakken. Hij gaat echter niet mee omdat hij vindt dat deze genezers niet krachtig genoeg zijn om de complexiteit van hun problemen in de migratie op te lossen.

Gemeenschappelijke bekommernis

Een tijd later in de ouderbegeleiding komt de keuze voor de school opnieuw aan bod. Moeder is de drijvende kracht geweest achter deze keuze. Ze wou Zahra dicht bij huis hebben. Vroeger, op de basisschool, was ze nauwelijks honderd meter van huis. Nu is ze al een kilometer van huis. Moeder is ongerust over wat er kan gebeuren: allerlei slechte invloeden die haar kind zouden kunnen afnemen, op het verkeerde pad leiden, ongelukken die haar zouden kunnen overkomen. Er is voor haar dan ook geen sprake van Zahra naar de ambitieuze school die wat verderop ligt te laten gaan. Moeder vindt Zahra een moeilijk in het oog te houden kind, nerveus ook sinds kort. Vader herkent dit eigenlijk helemaal niet. Hij heeft helemaal niet de indruk dat zijn dochter te veel aan de blik van de ouders ontsnapt. Ze zijn het er wel over eens dat een meisje van haar leeftijd veel thuis hoort te zijn, maar ze beoordelen het reële gedrag van Zahra anders. Vader ziet dat ze veel thuis is, moeder is daarentegen heel gevoelig voor elke differentiatie (afstandname) van haar dochter. Vader en moeder hebben een andere migratiegeschiedenis, kijken anders aan tegen de consultaties bij Marokkaanse genezers en verschillen ook van mening over hoe ze hun dochter zien ontwikkelen en waar ze naar school moet gaan. Op de achter-

grond speelt mee dat de ouders een onverwerkt verlies van een eerdere dochter meedragen, waardoor Zahra een bijzondere betekenis heeft gekregen.

Hier zien we een ander aspect van dergelijke ouderbegeleiding in allochtone gezinnen: beide ouders verschillen reeds in de eerste gesprekken van mening. In de ouderbegeleiding heb ik op dat moment wel moeten zoeken naar de aspecten waarover ze het met elkaar eens waren: 'Zahra moet op deze leeftijd beschermd worden op de weg naar school'. Wanneer dit punt van overeenkomst duidelijk gemaakt wordt door de ouderbegeleider, wordt verandering mogelijk en is het meningsverschil tussen de ouders ook beter te hanteren. De vraag of de schoolkeuze voor Zahra opportuun was en de gevoelens die door deze thematiek bij de ouders opgeroepen worden, worden pas nu bereikbaar. Individuele, van elkaar verschillende visies van allochtone ouders worden eerst vervangen door het punt waarop ze het met elkaar 'eens zijn; daarin wordt de culturele achtergrond naar voren gehaald (op welke wijze vinden ze dat deze jonge puber een goed meisje wordt?). De gemeenschappelijke bekommernis van de ouders en hun culturele draagvlak worden eerst geëxpliciteerd; vervolgens wordt transformatie en meningsverschil denkbaar. Onzekerheid en angst van de moeder krijgen een plaats in de ouderbegeleiding. Het conflict van menig allochtone ouder over een meisje tegelijk buitenshuis laten studeren én er binnenshuis een eerbaar meisje van maken wordt besproken, door vader en moeder op hun manier. Pas als daarvoor ruimte is in de ouderbegeleiding, kan de schoolkeuze herbekeken worden. Herkomstdynamiek (zowel cultureel als familiaal) moeten eerst op hun plaats komen, om creatiever naar de toekomst te kijken en niet vast te lopen in individuele meningsverschillen.

Besluit

Het vooruitgangsperspectief zadelt ons op met een zekere moeilijkheid. Het is een onderdeel van de westerse cultuur waarbinnen onze hulpverleningspraktijk zich situeert. We werken namelijk spontaan met kerngezinnen en individuen. Een gevolg daarvan is dat ouderbegeleiding naast de kindtherapie nietgemakkelijk ligt; kinderen een plaats geven in systeemtherapie is evenmin eenvoudig. Grootouders aan bod brengen is al helemaal niet aan de orde. Ouders en grootouders worden vooral beschouwd als de personen waar we ons van losmaken. Nogmaals, dit perspectief is niet fout, het is eenzijdig en heeft in crisismomenten een nadeel.

Interculturele ouderbegeleiding helpt me op een extra manier om dit westerse perspectief te her bekijken. Ik bespreek het ouderschap in een context van culturele verandering en shock. Vooral op punten die tot de huiselijke private sfeer behoren en bijgevolg niet zomaar transformeerbaar zijn: familiale patronen, ouderschapsstijl, ouder-kindrelaties, verwantschap, gezag, gehechtheid partnerschap. Dat is reden te meer om met allochtone ouders behoedzaam te zijn en pas transformatie te verwachten door eerst de culturele herkomst, de oorsprong, de familiegeschiedenis een plaats te geven. Deze herkomst toont zich in:

- culturele scripts over maagdelijkheid, eerbare dochters, zegening en sociale zorg van jonge moeders en hun pasgeborenen, goede zonen (bijvoorbeeld 'echte Turken');
- intergenerationele lijnen en netwerken: de geschiedenis van de migratie waarin succes geboekt werd, maar ook verlies werd geleden, onzekerheid aanwezig was, gemis ervaren werd, bekende patronen van vaderschap radicaal in vraag gesteld werden, etc.

Die blik terug creëert nieuwe toekomstmogelijkheden, zeker in die gezinnen waar de geschiedenis en de vraag naar de culturele identiteit hen hebben gefixeerd in een rigide problematische houding.

Het gaat me hierbij niet om het heractiveren van traditionele scripts, maar wel om het meedragen van een herkomst in het nieuwe, in de toekomst. Dat garandeert bovendien het onherleidbaar unieke van allochtonen, zowel ten aanzien van autochtonen als ten aanzien van wie in land van herkomst bleef. Een schaduwzijde hiervan is echter het onherleidbaar eenzame van allochtone ouders, bijvoorbeeld: 'Er valt, als we terug "ginds" zijn, een pijnlijke stilte tussen ons (migranten en thuisblijvers).'; 'We worden door iedereen met de vinger aangewezen, zowel door de autochtonen als door wie ginds bleef in het land van herkomst.'

Het gaat me er niet om de duistere kanten van de migratiegeschiedenis helemaal in te duiken, maar wel bepaalde conflicten uit het migratieproject een nieuwe betekenis te geven zodat ze minder spannend, conflictueus of verlamdend gaan werken op het ouderschap en de verbinding tussen generaties. Het gaat me er evenmin om deze herkomst te idealiseren; in de wijze waarop ouders en kinderen hieraan vorm geven kunnen onverzoenlijke verschillen zitten, kunnen ondraaglijke innerlijke conflicten aan bod komen en ondoenbare machtsverschillen tussen ouders en kinderen, mannen en vrouwen.

Verwevenheid en vervlochtenheid zijn mooie concepten, maar mogen niet dienen om de onvermijdelijke lastige kanten van het verhaal te verduisteren.

In de interculturele ouderbegeleiding is het (re)construeren van het verhaal van de migratie en de herkomst een uiterst belangrijk onderdeel. Deze ouderbegeleiding is daar niet toe beperkt, maar het neemt wel een belangrijke plaats in. Het gaat over de wortels die toelaten nieuwe takken te dragen door de familieboom - beeldspraak wordt door allochtone ouders zeer gewaardeerd. Deze wortels staan door de migratie noodzakelijk ook in 'andere aarde', waardoor ze zich wel moeten aanpassen of transformeren, maar tegelijk nodig zijn en misschien zelfs extra gekoesterd moeten worden.

Hiermee is de interculturele ouderbegeleiding tegelijk specifiek en toch ook niet. De vele bekommernissen van allochtone ouders zijn dezelfde als deze van autochtone ouders, maar met allochtone ouders worden deze bekommernissen tevens begrepen vanuit de invloed van de migratie, de soms aarzelende zoektocht naar identiteit, het verlies van de vanzelfsprekendheid van de meegebrachte en overgeleverde identiteit, en de scripts uit de cultuur van herkomst.

Noten

1. In het collectivisme/individualisme-paradigma komt het niet zelden voor dat westerse culturen beschouwd worden als ik-culturen, terwijl de niet westerse culturen de wij-culturen zijn. In de ik-culturen wordt identiteit opgebouwd op basis van autonomie, individuele vrijheid en zelfbeschikking, in de wij-culturen op basis van heteronomie, sociale verantwoordelijkheden en groepsgerichte rolpatronen. Deze visie is zeker niet onjuist, hoewel ze soms wat stereotiep gehanteerd wordt. Bovendien - en hier komt de vooruitgangsidee in het spel - meent men dat de ontwikkeling van culturen op wereldschaal er een is van collectivistische naar individualistische, van niet-westerse sociale identiteit naar westerse individuele identiteit.
2. Zie onder meer: Hoffer (2004).
3. In die zin blijft deze omschrijving van 'achterlijke islam' zeker niet beperkt tot de Lijst Pim Fortuyn of het Vlaams Belang. De meer algemeen verspreide en zachtere — ja, soms zelfs progressieve linkse — vormen zijn door Edward Saïd (1978) beschreven in het boek *Orientalism*. Het gaat om een, in het westerse collectief, onbewust wijdverspreid gevoel van superioriteit jegens niet westerse culturen, religies, zingevings- en genezingsystemen.

Literatuur

- Arendt, H. & Ludz, U. (1994). *Vergangenheit und Zukunft: Übungen im politischen Denken*. München: Piper Verlag.
- Bion, W. (1962). A theory of thinking. *International Journal of Psycho-Analysis*, 43, 306-310.
- Freud, S. (1912-1913). Totem und Tabu. *Gesammelte Werke, IX*. Frankfurt-am-Main: Fischer Verlag (1973).
- Gadamer, H.-G., Schumacher, E. & Schumacher, U. (1997). *Zukunft ist Herkunft*. Jena: Friedrich Schiller Institut für Germanistische Literaturwissenschaft.
- Grinberg, L. & Grinberg, R. (1989). *Psychoanalytic perspectives on migration and exile*. New Haven: Yale University Press.
- Hoffer, C. (2004). Geestelijke gezondheidszorg en cliëntenvisies: het consulteren van islamitische genezers als voorbeeld. *Tijdschrift Klinische Psychologie*, 34(3), 137-147.
- Mahler, M., Pine, F., & Bergman, A. (1975). *The psychological Birth of the Human Infant*. New York: Basic Books.
- Meurs, P. (1994). Cultuur als drager en zingevoer in interculturele psychotherapie. Een Algerijnse familie in België. *Medische Antropologie*, 6, 224-241.
- Meurs, P. (1998). Verlangen naar verwevenheid met cultuur van herkomst. De psychodynamiek van de migratie in verschillende gedaanten. In P. Meurs & A. Gailly (red.), *Wortelen in andere aarde. Migrantengezinnen en hulpverleners ontmoeten cultuurverschil* (pp. 93-112). Leuven/Amersfoort: Acco.
- Meurs, P. (1998). Ouderbegeleiding als vitale pijler in de behandeling van kinderen. Illustratie over de opbouw van de therapeutische relatie met een Marokkaans gezin. In P. Meurs & A. Gailly (red.), *Wortelen in andere aarde. Migrantengezinnen en hulpverleners ontmoeten cultuurverschil* (pp. 199-216). Leuven/Amersfoort: Acco.
- Meurs, P. & Foblets, M.-C. (1994). Over eerbaarheid als rechtsgoed : conflicten van hier-en-nu in hun verwevenheid met ginds-en-toen. Een case-studie over waarden beleving in een besloten migran-

- tengemeenschap. In M.-C. Foblets (red.), *Bakens voor recht en beleid in de multiculturele samenleving* (pp. 73-105). Brussel: vzw Cultuur en Migratie.
- Meurs, P. & Cluckers, G. (1998). Herstel van Verwevenheid' met cultuur van herkomst. Migrantengezinnen op zoek naar 'herworteling'. *Tijdschrift Orthopedagogiek, Kinderpsychiatrie en Klinische Kinderpsychologie*, 23 (1), 2-10.
- Meurs, P. & Gailly, A. (1998). *Wortelen in andere aarde. Migrantengezinnen en hulpverleners ontmoeten cultuurverschil*. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Meurs, P. & Cluckers, G. (2001). Aandachtspunten bij ouderbegeleiding in interculturele hulpverlening. *Ouderschap en Ouderbegeleiding*, 4 (1), 61-75.
- Moro, M.-R. (1994). *Parents en exile: Psychopathologies et migrations*. Parijs: Presses Universitaires de France.
- Pas, A. van der. (1990). Ouderbegeleiding: een ernstig geval van verwaarlozing. *Systeemtherapie* 2:55-75.
- Saïd, E. (2004). *Orientalism*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Sampaio de Carvalho, F. (2005). In het spoor van je herkomst. Over problematische loyaliteiten: vignetten uit de praktijk met kinderen en jeugdigen. Lezing op de studienamiddag 'Migratie in de psychoanalyse', georganiseerd door het Nederlands Psychoanalytisch Genootschap.